

REFLEXIONS SOBRE L'ACTITUD DES POBLES I ESTAMENTS CATALANS DURANT LA GUERRA DE SUCCESSION.

per JOSEP M. TORRAS I RIBÉ

Fa uns anys Joan Mercader ponderava les greus dificultats que es plantejaven a l'hora d'intentar esbrinar el comportament dels pobles i dels diversos grups socials en el transcurs del conflicte successori a Catalunya¹. Al cap de vint anys es pot dir que els problemes amb que topa qualsevol estudi sobre el rerafons social de la guerra de Successió són aproximadament els mateixos, i aquestes dificultats he tingut ocasió de constatar-les en el transcurs de la meua recerca sobre el municipi català de començaments del segle XVIII². La limitació més greu i insalvable amb que topa l'historiador en estudiar aquells esdeveniments és la destrucció documental, constatable en la majoria d'arxius del país.

Són diversos els autors que s'han dolgut d'aquesta carència a l'hora d'intentar historiar aquells moments transcendents de la història de Catalunya i algunes vegades els mateixos llibres d'acords municipals contenen precisions justificatives de la minva documental³.

Aquests mancaments són deguts a diverses causes. Una d'elles és la destrucció ocasionada pels avatars de la guerra, la qual cosa comportava que a cada població hi havia persones compromeses que tenien interès en fer desaparèixer el seu rastre dels llibres d'acords municipals, sense comptar, naturalment, les destruccions ocasionades per interessos més immediats, no directament polítics, sinó més aviat econòmics, de fer fonedisses anotacions de deutes, denúncies, fraus, etc., fenomen d'altra banda, no pas exclusiu dels temps de torbacions⁴.

De totes maneres, la principal causa d'aquesta carència documental

és de tipus institucional, i ve determinada per les ordres dictades directament des del poder per a esborrar els rastres de l'adhesió a l'altre bàndol en lluita, fenomen que no va ésser pas exclusiu dels borbònics, ja que també l'Arxiduc va ordenar la destrucció de documents referits al seu contrincant ⁵.

És indubtable, però, que en aquest terreny la repressió borbònica va poder-se realitzar de manera molt més sistemàtica, i per tant eficaç. Per una banda es va ordenar la tramesa a mans de la Reial Junta borbònica de tota la documentació expedida pel govern de l'Arxiduc, la major part de la qual va ésser cremada ritualment per mà del botxí ⁶. Per l'altre es van trametre ordres precises per destruir «*in situ*» els documents dispersos i inaccessibles, en les quals s'especificava que les actes i escriptures que no poguessin ésser arrencades fàcilment havien d'esborrar-se dels llibres, o ratllar-les lletra per lletra per tal que fos impossible la seva lectura ⁷. D'aquesta manera, doncs, l'actitud dels pobles i estaments catalans durant el conflicte apareix emmascarada per un triple efecte distorsionador: la restrucció documental del temps de l'Arxiduc, la documentació borbònica coetània o posterior, de signe marcadament partidista, conservada intacta, i finalment, a nivell bibliogràfic, l'ardor patriòtic, sovint no documentable, que domina en la historiografia romàntica, tant pel que fa a les monografies locals com a les històries generals.

Aquest conjunt de deficiències documentals fan que una sèrie d'esdeveniments transcendents de l'època de la guerra restin sense una explicació concloent. En el pla generalensem que hi ha un esdeveniment cabdal sobre el qual no existeix encara una clarificació històrica suficient: el saber com es va produir el capgirament de l'actitud catalana entre 1701 i 1705, és a dir, com es va passar de l'acceptació i jurament de fidelitat a Felip V en el moment successori, a l'adhesió a la causa de l'Arxiduc. En aquest context, els estudis recents de Bartrolí venen a confirmar el paper de les corts de 1701 com a element de conciliació entre els catalans i la novella monarquia, i el mateix autor confessa que el seu estudi ha decebut les esperances de descobrir en el seu transcurs elements de fricció prou importants entre rei i vassalls, que justifiquessin la posterior defecció catalana ⁸.

La coincidència entre aquestes conclusions i els testimonis dels contemporanis, tant d'un bàndol com de l'altre, és notable. Melchor de Macanaz, regalista acèrrim, i un dels principals inspiradors de la posterior repressió institucional borbònica, assenyalava en to de retret que a les

Corts de 1701 els catalans van aconseguir tot el que volien, de tal manera que no els va restar res per reivindicar, ni al rei altre cosa a concedir⁹. En el camp contrari, l'opinió contemporània de Narcís Feliu de la Peña és bàsicament coincident. En concret Feliu passa revista a les concessions obtingudes per Catalunya a les Corts de 1701, i no s'està d'afirmar que « *fueron las más favorables que avía conseguido la Provincia*», i que, en conseqüència, els seus projectes exposats en el «*Fènix*» estaven en bon camí de realització¹⁰.

Hom addueix diversos factors que contribuirien a deteriorar de manera irreversible un clima aparentment tan favorable en menys de cinc anys. Alguns d'aquests elements haurien fet notar la seva incidència sobre la societat ja des d'èpoques anteriors i el conjunt de circumstàncies que envoltaren la qüestió successòria simplement haurien aguditzat els seus efectes. En el terreny social hom destaca el clima de malestar latent des de finals del segle XVII, molt particularment a Aragó i València, la qual cosa estaria en la base de l'alineament dels diversos grups socials vers els dos bàndols en lluita, i influiria en el decantament populista del partit de l'Arxiduc¹¹.

Concretament, a Aragó el malestar social vindria determinat per l'extrema duresa del seu règim feudal¹² i aquest mateix clima hauria degenerat en el cas de València en la revolta camperola de la *segona germania*, esdevinguda l'any 1693, les conseqüències de la qual entroncarien directament amb la guerra de Successió¹³, fins al punt que les seqüeles de la revolta van ésser explotades políticament pel partit de l'Arxiduc, el qual va incorporar a la seva propaganda promeses concretes d'abolició de les prestacions feudals més impopulars¹⁴.

En el cas de Catalunya, encara que la relació de causa i efecte no sigui tan evident¹⁵, en canvi, alguns autors destaquen també l'existència d'un clima latent de malestar social, que tindria el seu antecedent en la revolta camperola coneguda com «*revolta dels gorretes*», de «*les barretines*» o «*revolta de la terra*», esdevinguda durant els anys 1688 i 1689¹⁶, la qual, segons el parer de Kamen, hauria jugat «un paper molt important en la cadena d'esdeveniments que se succeeixen del 1640 al 1705»¹⁷.

Un altre factor d'influència persistent sobre la societat catalana, que s'aguditzaria arrel del plet successori, seria el tradicional sentiment antifrancès existent entre els habitants del Principat¹³, que s'hauria convertit en hostilitat manifesta —en francofòbia— arrel de les diver-

ses ocupacions del territori català per les tropes franceses durant el darrer terç del segle XVII¹⁹.

Sobre aquest conjunt de factors generals, més o menys difusos, però arrelats a la consciència col·lectiva, n'haurien actuat d'altres de més específics del moment, i entre tots haurien contribuït a deteriorar greument el clima entre governants i governats. Soldevila destaca per exemple la «incoercible fidelitat a la casa d'Austria» per part dels catalans, que s'hauria concretat en una malfiança originària respecte a la nova monarquia²⁰, mentre que Mercader, insistint en el mateix punt, pondera la falta de tacte de les noves autoritats borbòniques respecte a diverses qüestions que afectaven a la governació del país, que arrencaven ja de la mateixa «atmosfera de recels» que s'hauria manifestat en el cerimonial del procediment de les Corts de 1701, i que en persistir hauria preparat el trencament definitiu²¹.

De totes maneres, el que resta per explicar de manera concloent és com aquests elements d'intranquil·litat, latents en el si de la societat catalana de l'època, essencialment disperss, van cristalitzar en un moviment unitari d'adhesió a la incerta causa de l'Arxiduc Carles d'Austria. En aquest camp, les hipòtesis dels diversos autors que s'han interrogat sobre el fet tampoc no són pas coincidents.

Soldevila, i amb ell tota la historiografia romàntica, ens parla d'una adhesió unànime dels catalans a favor de l'Arxiduc, conseqüent amb aquella «incoercible fidelitat» a la casa d'Austria a la qual ja ens hem referit, recolzada en la convicció, també, però, que mentre la monarquia de Felip V era un exponent perfecte de l'absolutisme monàrquic, la qual cosa feia desconfiar de la seva sinceritat en jurar respectar les llibertats catalanes, en canvi, la dinastia austríaca representava la continuïtat del concepte de monarquia descentralitzada vigent fins aquell moment²².

En canvi Voltes, en el pol oposat, planteja com a factor decisiu en el decantament dels catalans a favor de l'Arxiduc el desembarcament i la presència dels exèrcits aliats en el país, i en concret opina que «*sin la irrupción del ejército aliado, Felipe V hubiese reinado pacíficamente en Cataluña hasta morir*»²³. Bé que amb matisacions, Nadal i Farreras, ressalta igualment el pes que va tenir en el capgirament de l'actitud catalana el component de conflicte internacional que estava en la base de la qüestió successòria, amb tot el recolzament polític i militar dels aliats que pressuposava pels catalans l'adhesió a la causa de l'Arxiduc²⁴.

També a l'hora de cercar un grup social capdavanter, que servís d'aglutinador de la revolta, ens trobem amb interpretacions contradic-

tòries. Mentre que Soldevila eludeix pronunciar-se directament sobre el tema²⁵, Mercader atribuïa el protagonisme a la petita noblesa muntanyenca, simbolitzada per l'austracisme de la plana de Vic, motor de la revolta²⁶, i Vilar posa l'accent en els nous brots de la burgesia catalana conscienciats en el darrer terç del segle XVII, que tindrien el seu exponent extern en els projectes econòmics de Feliu de la Peña, els quals, des d'una posició d'oportunisme polític, optarien per jugar la carta de l'Arxiduc a partir d'una perspectiva intervencionista en els afers generals de la monarquia²⁷.

Per la seva banda Soldevila també fa esment a aquesta noció d'oportunisme en el decantament català, i argumenta que l'any 1705 semblava clar que els aliats guanyaven la guerra, i de no ésser per un conjunt d'imponderables desafortunats —la mort de l'emperador d'Àustria en el transcurs del conflicte; el canvi de govern dels *whig* als *tory* a Anglaterra; l'ajuda incondicional i fins i tot temerària de Lluís XIV al seu net— amb l'adhesió a l'Arxiduc els catalans «havien realitzat un acte de la més alta política, destinat a canviar llur situació dins la monarquia espanyola»²⁸.

A partir d'aquests intents d'explicació, del que no hi ha dubte és que en aquest cas difícilment es pot parlar del decantament català a favor de l'Arxiduc com d'una reacció espontània i generalitzada com la que es va produir l'any 1640²⁹, i aquest contrast també el podem veure palesat en nombrosos exemples si analitzem l'actuació dels diversos municipis del país en el moment del capgirament català. En aquest terreny, més potser encara que en el pla general, la suposada unanimitat a favor de l'Arxiduc esdevé altament problemàtica. Efectivament, en aquesta valoració hem de partir de la base que els diversos municipis eren compartiments estancs, que actuaven d'una manera absolutament autònoma els uns respecte als altres, i solament acordaven les actuacions en la seva participació com a components del *braç ríal* en les reunions de les Corts. Una unificació de criteris davant el plet successori hauria requerit, doncs, una coordinació territorial i una disciplina política difícilment imaginables en la societat de l'època. A partir d'aquestes premisses, si tenim en compte la transcendència que comportava l'adhesió a l'Arxiduc a nivell municipal, en definitiva un acte positiu de rebeldia respecte al rei legítim, al qual s'havia jurat fidelitat a les Corts de 1701, ens adonarem de la complexitat que envoltava la presa de posició en un sentit o en un altre per a cada municipi.

Certament que si poguessim esbrinar de manera precisa el paper

deus diversos municipis en aquest pronunciament, de segur tindriem molts més indicis per valorar les motivacions reals que portaren a la generalitat del país a donar aquest pas transcendental, no en va podem considerar lo institució municipal com el reflexe més fidel de l'estat d'opinió de les veritables classes dirigents del país, en la seva representació més extensiva. Dissortadament, però, aquesta clarificació esdevé irrealitzable, ja que la confrontació documental i bibliogràfica sobre cada municipi ofereix uns resultats tan ambigus o més encara que en el marc general del país. Les vicisituds de la mateixa adhesió del municipi de Barcelona són un bon exponent d'aquestes dificultats de clarificació. Així per exemple, segons la descripció que en fa Soldevila, l'entusiasme popular contingut s'hauria desbordat davant la proximitat de l'Arxiduc a Barcelona³⁰. Per contra, el seguiment del mateix episodi per Voltes qüestiona en bona part aquest ardor ciutadà. En primer lloc, el decantament a favor de l'Arxiduc venia precedit d'un setge i d'una rendició formal del virrei Velasco³¹. En segon lloc, el pronunciament efectiu del Consell de Cent, en forma d'homenatge al nou rei, no es portà a terme immediatament després de la capitulació, el 9 d'octubre, sinó que es demorà fins el dia 19, tot i estar apositat l'Arxiduc al poble veí de Sarrià i haver rebut ja l'adhesió d'altres poblacions de la rodalia³².

La mateixa indecisió municipal pot ésser observada en molt d'altres llocs. A Mataró, per exemple, hom va eludir de pronunciar-se incondicionalment tot i tenir ancorada a la vista de la ciutat la flota aliada que transportava l'Arxiduc, actitud que, com assenyala Llovet, contrasta amb la versió del mateix episodi «que es troba a les relacions i memòries d'exaltació austròfila»³³. En el cas de Girona, sembla ser que l'estat d'indefensió en que es trobava la ciutat va jugar un paper fonamental en la seva ràpida conversió a la causa de l'Arxiduc³⁴. Igualment a Balaguer, on l'amenaça d'un assalt de la ciutat per les forces austracistes persuadí els paers a decantar-se vers el pretendent³⁵. Una situació semblant va precedir la rendició de Tarragona, bombardejada des de vaixells anglesos, i atacada per terra pel coronel Nebot³⁶. Naturalment sempre atenent-nos, en aquestes descripcions, a la precarietat documental de què hem fet menció anteriorment, que pot haver falsejat elements determinats a l'hora d'interpretar aquests episodis³⁷.

No és pas que amb aquests exemples pretenguem posar en qüestió el decidit austracisme d'extenses zones del Principat, com poden ésser el camp de Tarragona o la plana de Vic, d'on provingué precisament el renom de *viguetans* donat als partidaris de l'Arxiduc³⁸. Sí, en canvi, que

voldríem fer notar, que una cosa devia ésser l'existència d'una major inclinació popular respecte a la dinastia austríaca, i l'altre el que aquesta actitud portés a les autoritats municipals a pronunciar-se decididament a favor d'un o altre bàndol fins a les darreres conseqüències, especialment si tenim en compte la indefinició general motivada pels mateixos avatars de la guerra ³⁹.

En aquest sentit, diversos testimonis també posen de manifest una indefinició semblant respecte al bàndol contrari, i en concret hom tendeix a revisar el suposat borbanisme incondicional de poblacions com Cervera o Berga. En el cas de Cervera, Duran i Sanpere planteja la hipòtesi que molts dels elements en els quals s'ha basat la tradicional afirmació de fidelitat a Felip V per part de la població, es deguin a un muntatge propagandístic elaborat amb posterioritat a la guerra amb la finalitat d'obtenir avantatges de la nova monarquia. Basa aquesta afirmació en el fet que tota la descripció dels mèrits de Cervera a favor de la causa de Felip V prové d'una obra manuscrita coetània de Josep Corts, sense que puguin contrastar-se les seves afirmacions en la documentació municipal. També fa notar que cap altre autor contemporani, ni tampoc els historiadors que han treballat amb documentació original de l'època, fan menció del cas concret de Cervera ni dels suposats mèrits excepcionals a la causa borbònica que li valgueren a l'època el qualificatiu de «*fidelíssima*» ⁴⁰.

Igualment en el cas de Berga el contrast entre els mèrits borbònics que se l'hi atribueixen i el que es pot documentar en les diverses fonts és notable. Bé que hom coincideix en constatar l'existència d'un potent partit felipista a la població, això no va ésser obstacle perquè a finals de setembre de 1705, abans que moltes altres poblacions catalanes, Berga rendís homenatge a l'Arxiduc, i que malgrat la presència sovintejada de tropes borbòniques a la rodalia, i els complots que hom atribueix als botiflers de la població, en canvi mantingués la seva fidelitat a l'Arxiduc fins a l'any 1713, una vegada celebrada la junto de braços, en la qual certament Berga votà a favor de la sumissió a Felip V ⁴¹.

Aquests exemples de tebior i indecissió que veiem manifestar-se en ambdós bàndols potser ens haurien de portar a revisar alguns dels pressupòsits historiogràfics bàsics en els quals s'ha fonamentat tradicionalment la interpretació del conflicte successori des d'una òptica catalana, tal com reclamava Mercader ja fa anys ⁴².

En aquest terreny un dels primers conceptes a revisar seria el valor exacte de la beligerància dels catalans respecte dos bàndols en lluita.

Ens trobem realment amb un aixecament en armes generalitzat dels habitants del Principat, o més aviat cal considerar que la lluita a les diverses contrades era mantinguda per minories d'activistes, mentre que la resta del país, sense qüestionar una major inclinació a la causa de l'Arxiduc, es mantenia en una actitud expectant?⁴³.

La mateixa irregularitat del front de lluita al llarg de bona part del conflicte, sense una ocupació real del país per cap dels exèrcits, i amb avenços i retrocessos constants, almenys fins a 1710, en què fracassà la darrera ofensiva aliada sobre Madrid, i començà l'ocupació definitiva de Catalunya pels borbònics, explicarien en bona part l'actitud recelosa de molts municipis⁴⁴.

Diverses dades mostren com fins i tot poblacions segures a la causa de l'Arxiduc, com per exemple Reus, no poden evitar a l'any 1706, de caure en poder de Felip V, i Barcelona mateix va córrer un gran perill, fins al punt que l'Arxiduc va estar a punt d'abandonar la ciutat el 25 d'Abril⁴⁵. A Banyoles, l'any 1709, el simple avís de la proximitat de l'exèrcit francès de Noailles va provocar la declaració d'obediència a Felip V per evitar que la població fos saquejada⁴⁶. A Girona els jurats s'escarrassen l'any 1711 en homenatjar a Felip V, quan feia menys d'un any havien fet el mateix amb l'Arxiduc⁴⁷.

Algunes vegades aquesta incertesa davant la presència dels exèrcits dels dos bàndols sobre el país comportava fins i tot el despoblament de les poblacions per evitar els efectes del saqueig indiscriminat a mans de la tropa, o com el cas de Tàrraga entre 1706 i 1707, perquè era plaça oberta, i tan aviat estava en mans dels uns com dels altres⁴⁸. Aquests exemples semblen indicar que la promiscuitat dels exèrcits sense uns límits precisos sobre el territori condicionava sovint l'adhesió de les diverses poblacions a cada bàndol⁴⁹. Altrament, al llarg de tot el conflicte es poden constatar també indicis clars d'una gran impopularitat de la guerra entre els habitants del Principat. A Igualada, per exemple, el març de 1706, quan només feia cinc mesos que l'Arxiduc s'havia aposentat a Catalunya, davant d'una recerca de voluntaris, les autoritats municipals constanten amb dessolació que «no se ha trobat ningú que y vulga anar», ni oferint als que s'allistessin quantitats importants de soldada, i finalment s'hagué d'acudir a l'escassament gloriosa solució d'establir quintes obligatòries⁵⁰. Una reacció semblant es pot documentar a Reus, també l'any 1706, amb l'agreujant que en aquest cas el problema de la falta de voluntaris afectava fins i tot a la guàrdia personal que la ciutat havia de proporcionar per a la visita de l'Arxiduc. De la contradictòria i sor-

prenent situació que aquest fet provocava n'és testimoni una carta del jurat Hipòlit Boix al Consell municipal de Reus queixant-se de la impossibilitat de reclutar voluntaris, fins i tot pagant-los fortes soldades: «in-corro al perill de molts dessaires y descredit de cixa vila [en notar-se] la falta de nostra gen, podan vosas Magmns, inferir quals seran los traballs y desllustre de eixa vila, puig tots sabem son amor»⁵⁰ bis. Igualment a Blanes, el reclutament de soldats per part de les autoritats austracistes s'hagué de realitzar pel sistema expeditiu d'acordonar la plaça del poble en sortir de la missa del diumenge, a fin que no es pogués escapar ningú de la lleva⁵¹. La impopularitat del conflicte s'anà aguditzant a mesura que la lluita començà a dirimir-se de manera gairebé permanent sobre territori català, ja que a partir d'aquell moment els dos exèrcits començaren a nodrir-se dels fruits de les diverses contrades que trepitjaven, amb els actes de rampinya indiscriminada que això comportava⁵². Hom constata, davant d'aquesta realitat, una prevenció creixent contra qual-sevol dels dos bàndols en lluita, les tropes dels quals eren rebudes amb agressivitat per part dels habitants de les diferents contrades, especialment pel pagesos, els perjudicats en major grau per les seqüeles del conflicte⁵³. Els testimonis de l'època són perfectament expressius del clima com era viscuda la guerra entre els paisans que en sofrien les conseqüències. Els multipliquen les queixes sobre

«tanta tropa per la pahis allotjada per las casas dels patrons, vivint algo dispòticament, y [...] algunas vegades robant ab gran detriment del pahys y destrucció de la terra, que uns pelavan de un costat y los altres del altre»⁵⁴.

Expressions semblants sobre els desastres ocasionats pel conflicte i la impopularitat indiscriminada dels dos bàndols les trobem també en corrandes de la zona valenciana:

«Els botiflers y maulets
bé nos feren la tirana;
uns esquilmant-nos del tot
i altres venent-nos la llana».

També algunes vegades hom expressava gràficament la mateixa situació, com en un rodolí valencià il·lustrat amb el dibuix d'un home nu, amb la llegenda

«Carlos Tres i Felip cinc
m'han deixat ab lo que tinc».

La matcixa idea queda expressada també en el següent vers:

«*Entre Felipe Quinto
y Carlos Tercero,
nos quedamos desnudos
y sin dinero*»⁵⁵.

A la vista d'aquest conjunt de testimonis, resulta pràcticament impossible de mantenir la imatge èpica de la guerra que ens ha pervingut de la historiografia romàntica, però al mateix temps assolim una visió del conflicte probablement molt més ajustada a la realitat, i d'un abast més humà, lluny de qualsevol maniqueisme, i ens apropem als veritables contors de desgràcia i sofriment irreparables que tota guerra comporta.

Dintre d'aquest context de revisió del marc general en que es va desenrotllar la guerra de Successió, igualment difícils de precisar són les causes que provocaren l'alineament dels diversos estament i grups socials respecte als dos bàndols contendents. En aquest sentit cal dir que com en el cas de l'actitud dels municipis, l'adscripció dels diversos grups socials sembla que va venir determinada no tant per factors objectius, com podrien ésser unes diferències programàtiques clares en el projecte polític dels dos pretendents, de signe social i econòmic contraposat, diferències que sembla que no van existir, sinó que en bona part la dicotomia social entre els partidaris dels dos bàndols possiblement va venir condicionada pels mateixos avatars de la guerra. De totes maneres, del que no hi ha dubte es que a la llarga aquesta diferenciació es traduí en una creixent polarització de forces socials de signe oposat.

Certament que resulta mol problemàtic establir d'una manera precisa l'alienament dels diversos grups socials respecte a cadascun dels contendents, en primer lloc per les deficiències documentals a les quals ens hem referit anteriorment; en segon lloc per la indefinició i escassa beligerància que caracteritzà l'actitud d'extenses capes de la població, i finalment pel fet, perfectament constatat, que aquest alineament no va ésser uniforme en tots els territoris peninsulars. Efectivament, malgrat que les dades no siguin d'una absoluta rotunditat, sembla clar que a Castella, dintre d'un recolzament majoritari a Felip V, la noblesa va mostrar-se austriacista, mentre que les capes populars es manifestaren partidaris

del primer borbó ⁵⁶. Per contra, en els regnes de la Corona d'Aragó, on el decantament a favor de l'Arxiduc va ésser pràcticament general, l'alineament en els dos bàndols presenta una situació constratada respecte a Castella, ja que mentre les capes populars esdevingueren el principal suport de l'Arxiduc, la noblesa en bona part va mostrar-se partidària de Felip V, i aquest alineament adquirí des de l'origen unes clares connotacions de lluita social ⁵⁷.

Probablement mai no sabrem amb certesa quines van ésser les arrels d'aquesta dicotomia entre els partidaris dels dos pretendents. De totes maneres penso que les formulacions populistes de l'Arxiduc en el cas de València i Aragó havien de jugar un paper important en aquest decantament de posicions socials, encara que possiblement la seva presa de postura en aquests casos fos netament conjuntural, a partir de la constatació del peculiar estat d'opinió i de la correlació de forces existent en aquells regnes. En aquest sentit cal tenir present que el desembarcament de l'Arxiduc en els regnes de la Corona d'Aragó va venir precedit de diversos tempteigs en altres llocs de la península, i que els estratègics aliats tingueren prou temps per valorar quina era la imatge política més propícia que calia adoptar en aquesta acció bèlica per captar ràpidament les simpaties d'extenses capes de la població ⁵⁸.

Naturalment que no disposem de testimonis fidedignes que permetin quantificar l'alineament precís de cada grup social, ni d'altra banda podem imaginar-nos que aquest fos absolut en cap cas. De totes maneres, sí que les notes de caracterització social de cada bàndol devien ésser prou evidents als ulls dels contemporanis, ja que els diversos testimonis que ens han pervingut són bàsicament coincidents. Fra Nicolás Jesús Belando, que tingué ocasió de viure directament els esdeveniments de la guerra, expressà la seva opinió de que «*en la Corona de Aragón [...] aquellos que no tenían que perder, y menos que arriesgar, conmovieron los Reynos*» i donaren recolzament a l'Arxiduc; en canvi, segons ell, «*no tuvo en esto parte la nobleza ni las personas amantes de su honor*» ⁵⁹. Aquesta opinió, d'altra banda, és compartida per tots els testimonis que hem pogut documentar referits a cada regne en particular. A Aragó, segons el testimoni de l'arquebisbe de Saragossa, Antonio Ibáñez de la Riva, l'alineament de forces socials entre els dos bàndols va ésser molt clar, «*siendo lo cierto y constante que casi todos los nobles, cavalleros y personas principales de esta ciudad y de las demás de Aragón han sido fidelísimas [a Felipe V], saliendo muchos de este Reyno a los de Castilla y Navarra*» ⁶⁰. Respecte a València, segons Miñana, la presa de

partit dels diversos grups socials va ésser especialment virulenta, ja que «llenaban las calles y caminos, campesinos armados y harapientos mendigos, y recorrían la ciudad pidiendo la muerte para los nobles y amigos del Rey»⁶¹, mentre que segons un altre testimoni de l'època els partidaris de Felip V eren els «títulos, caballeros, canónicos [y] personas de graduación [...], que estos eran todos aquellos que la gritería, persecución y gobierno [de l'Arxiduc] tenía retirados y oprimidos en sus casas, cautivos de la villana violencia»⁶²

La diferenciació social entre els partidaris dels dos pretendents va ésser també molt acusada en el cas de Mallorca, i es produïren fins i tot actes de notòria violència contra la noblesa, com els descrits per Macià Mut del dia 9 d'octubre de 1706: «a la nit ehi va aver collcada i encamisades de los cavalers, i tote le pleveye se reie de ells i cridave Visca Carlos III, i no en volem altre; fora botiflers, fora galls»⁶³.

Respecte a Catalunya, si bé l'alineament en els dos bàndols sembla que no enregistrà els trets de lluita social aferrissada que hem vist traspuar en els casos anteriors, sí en canvi que poden advertir-se també signes evidents de dicotomia social. Des de l'origen les acusacions de botiflerisme són adreçades especialment contra les capes més prominents de Barcelona, membres de l'aristocràcia i funcionaris de l'administració reial del Principat, alguns dels quals abandonaren la ciutat ja amb el virrei Velasco, emparats en els termes de la capitulació, mentre que d'altres hagueren de suportar la persecució dels austricistes exaltats esdevinguda a finals de 1705, i molts d'ells acabaren per passar-se precoçment al camp de Felip V⁶⁴. Una situació semblant a la de Barcelona pot fer-se extensiva a d'altres poblacions del Principat. A Tortosa les famílies més riques i prominents de la ciutat fugiren cap a Alcanyís, Tivissa, Cabassers i altres llocs en posar-se de manifest la caracterització populista dels partidaris de l'Arxiduc a la població⁶⁵. A Reus, entre 1706 i 1712 esdevingué pràcticament impossible el reunir el consell general, per haver-se absentat de la població les famílies més principals, la majoria d'elles representades en el municipi⁶⁶. A Cervera, des de l'origen de la guerra, va ésser la petita noblesa i els doctors, i en general les famílies principals de la població, les que es mostraren partidàries de Felip V⁶⁷. També a Berga els conspiradors borbònics van ésser durant tota la guerra els notables de la població⁶⁸.

A mesura que avança el conflicte les connotacions classistes de cada bàndol es van fent més evidents, fins a arribar a l'estiu de l'any 1713, en que la resolució radical adoptada per la Junta de Braços de pronun-

ciar-se per la resistència a ultrança va precipitar els aconteixements, i comportà una autèntica desbandada de la noblesa i altres capes benestants a favor de Felip V⁶⁹. Les autoritats de la Junta de Guerra de Barcelona hagueren de fer, fins i tot, una proclama contra els «*ciudadans y habitants de la present ciutat [que] ab diversos motius y pretextos colorats ixen de ella*», els quals desertaven al camp borbònic i s'anaven a refugiar a Mataró, Tarragona i altres poblacions⁷⁰. El mateix èxode de notables s'observa en el cas de Manresa, molts dels quals es refugiaren a Berga, ja rendida a Felip V⁷¹.

D'aquesta descripció es desprèn que la defecció cap al bàndol de Felip V no va limitar-se a l'aristocràcia, sinó que a mesura que passava el temps, cada vegada es va fer més extensiva, i tots els indicis semblen indicar que involucrà també, de manera molt generalitzada, a la petita noblesa i a les capes benestants de la societat catalana, caracterització extensiva que també es posà de manifest en el significat dels diversos renoms que eren adjudicats popularment als partidaris de cada un dels pretendents. Així, mentre que els qualificatius de *viguetà*, *maulet*, *aligot* o *austriac* atribuïts als partidaris de l'Arxiduc tenen unes accepcions netament polítiques, referides estrictament al conflicte successori⁷², en canvi el qualificatiu de *botifler* amb el qual eren designats els partidaris de Felip V tenia a l'època unes connotacions de tipus econòmic i social que ens permeten una major aproximació a les característiques sociològiques més significatives dels partidaris de la dinastia borbònica. A Mallorca, per exemple, eren coneguts també per *botifarres*, i el mateix renom era atribuït als membres de la noblesa⁷³, i en general hom dona com a accepcions principals del mot *botifler* «el que té les galtes inflades», és a dir, gras, lluent, ben alimentat, matisos que d'altra banda s'explicitaven a l'Empordà amb la variant *botifló*: «persona molt grassa i panxuda»⁷⁴. Totes aquestes connotacions de tipus físic, ens acosten per simple analogia a la presumpció de riquesa, opulència i poder, atribucions totes elles característiques dels membres dels estaments privilegiats, que presumiblement apareixien a ulls del poble com la clientela més definida del bàndol borbònic⁷⁵. Aquest sentit, d'altra banda, ve confirmat també per expressions denigratives com «fora galls» que eren llençades contra els partidaris de Felip V a Mallorca, ja que el mot *gall*, ultra la seva evident significació zoològica, tenia també una accepció de tipus sociològic: «persona o animal que predomina o pretén de dominar entre els altres»⁷⁶.

De totes maneres, cal insistir que en el cas de Catalunya el decan-

tament a favor de Felip V apareix com extraordinàriament gradualista, i tots els indicis apunten a posar de manifest un grau d'indecisió elevat, que va fer compatible per exemple, una assistència pràcticament massiva a les Corts de 1706, quan la causa de l'Arxiduc era encara una realitat esperançadora, amb l'inici d'un corrent progressiu de defeccions vergonyants a partir de 1710, amb signes d'acceleració notable des de l'estiu de 1713, després de la reunió de la Junta de Braços, i des del moment en que el setge de Barcelona apareixia com el símbol irreversible de la derrota catalana⁷⁷. En tot aquest procés és perfectament detectable la creixent connivència dels grups dirigents de les poblacions —les oligarquies governants tradicionals— amb la nova situació política, i d'aquí vindria l'accepció més manifestament política del mot *botifler*, que ha restat incorporada al llenguatge comú fins a l'actualitat: la de *colaboracionista*⁷⁸.

Sembla inqüestionable que en aquesta etapa final de la guerra es produïren canvis transcendentals tant en la composició sociològica dels bàndols dels dos contendents com en el comportament polític de les diverses poblacions. L'any 1713 esdevé sota tots els punts de vista el tombant decisiu del conflicte. És el moment en que els exèrcits de les dues corones borbòniques s'aposenen definitivament sobre el país i comencen a estrènyer el dogal sobre la capital del Principat; en la vesant internacional de la guerra, els aliats s'avenen a firmar el tractat d'Utrecht, i els seus exèrcits comencen l'evacuació del territori català; el mateix Arxiduc, el rei Carles III tan venerat pels catalans, ha abandonat també el Principat per cenyir la corona imperial d'Àustria. És el moment en que els catalans queden lliurats a les seves úniques forces, i quan la junta de Braços reunida a Barcelona es pronúncia finalment per la resistència a ultrança que culminarà en l'heroïsmes del setge de Barcelona i en la derrota definitiva de l'onze de setembre de 1714⁷⁹.

El cas excepcional de Barcelona, però, sotmès a uns determinats condicionaments de psicologia col·lectiva, no ens ha de fer perdre de vista que la realitat genèrica del país era molt diversa. El mateix contingut de la reunió de la Junta de Braços permet una lectura substancialment diferent si ens atenem a les narracions de caràcter èpic que se n'han fet⁸⁰, o al contrari intentem valorar l'actitud real de la generalitat del país. En aquest cas, el contrast ja no pot ésser més colpidor. Mentre els representants de les diverses poblacions acorden la resistència a ultrança, alguns dels municipis que els havien diputat com a síndics acorden pel seu compte la rendició incondicional a Felip V⁸¹.

Potser els exemples més flagrants d'aquesta defecció siguin els dels municipis de Valls i Vic. Valls, austracista per excel·lència, que acollí amb desfici a l'Arxiduc en persona i que fou recompensada per ell amb el títol de ciutat, mentre el seu representant votava a Barcelona per la resistència, el municipi acordà trametre una representació a Tarragona amb l'encàrrec de retre obediència a Felip V⁸². En el cas de Vic, la població capdavantera a tot Catalunya en el decantament a favor de l'Arxiduc, el canvi d'opinió ja s'havia produït anteriorment, i el seu representant a la Junta de Braços votà per la sumissió a Felip V⁸³. En el cas de Mataró, població també repetidament honorada pels privilegis de l'Arxiduc, tan aviat com va veure consumada l'evacuació imperial, el municipi va trametre una representació a Cervera per retre obediència al Duc de Populi⁸⁴. Per definir aquesta dicotomia manifesta entre els acords de la Junta de Braços i l'actitud d'aquests municipis catalans, Mercader parla, per exemple, en el cas de Vic, d'una «*volte face sensationnel*»⁸⁵.

Certament que no estem pas en disposició de generalitzar aquests qualificatius a la totalitat de municipis del país⁸⁶, i en aquest sentit, l'actitud aferrissada de Manresa mantenint la seva resistència, podria marcar el contrapunt als altres casos citats⁸⁷. Pensem, però, que el cas de Manresa més aviat ha d'ésser considerat com l'excepció que confirma la regla. I la regla seria, en aquest cas, que les actituds de cada municipi anirien estretament lligades als avatars de la guerra, i el predomini d'un o altre bàndol en el si de cada població, molt relacionat amb aquelles circumstàncies, condicionaria en darrer terme l'actitud a prendre en les diverses etapes del conflicte⁸⁸. En definitiva, la peculiar correlació de forces en el si de cada municipi, combinada amb la presència fluctuant i alternativa dels dos exèrcits sobre el territori català, explicarien tant la tebior i indecisió de moltes poblacions en el transcurs de la guerra, com la defecció vergonyant d'extenses capes de la societat catalana a favor de Felip V a partir de l'any 1713.

NOTAS

(1) MERCADER, JOAN: «Manresa, 1713: Consideraciones sobre la actitud de los pueblos y estamentos catalanes ante Felipe V». *Bages*. Manresa, 1961, IX, número 100, p. 11.

(2) TORRAS I RIBE, JOSEP M.^a: *Els mecanismes del poder en el municipi català durant el segle XVIII*. Tesis Doctoral. Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Setembre de 1980. 3 vols. 1.368 p. mecanografiades. Darre-rament, quan aquest article estava en curs d'edició, han aparegut dos treballs que incideixen directament sobre el tema: SALES, NÚRIA: *Els botiflers, 1705-1714*. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 1981. PEREZ APARICIO, CARME: *De l'açament maulet al triomf botifler*. Col·lecció 3 i 4. València, 1981.

(3) JOAQUIM LLOVET es queixa de la «imprecisió dels pocs papers que es conserven» dels anys de conflictes (*Mataró, 1680-1719: El pas de vila a ciutat i a cap de corregiment*. Mataró, 1966. p. 115). Sobre el mateix tema, Cf, també LLADONOSA I PUJOL, JOSEP: *Història de Lleida*. Tàrrrega, 1972, II, p. 583. CASANOVAS I CANUT, SEBASTIA: *Memòries d'un pagès del segle XVIII*. Barcelona, 1978, p. 19. MANCEBO, MARIA FERNANDA: «El primer ayuntamiento borbónico de la ciudad de Valencia». *Estudios de Historia de Valencia*. Universidad de Valencia (1978), p. 294. A Igualada, per exemple, la coberta de les actes municipals de l'any 1716 conté la següent anotació: «Se nota: Que sin embargo de las muchas diligencias que se han practicado no ha sido posible encontrar más noticias ni resoluciones en los adjuntos años 16, 17, 18 y 19 que los pocas que se hallan en este registro unidas en uno por haber tan pocas en cada uno de dichos años» AMI. Registro 1712 a 1730. Portada.

(4) CARRERAS Y CANDI, FRANCESCH: *La ciutat de Barcelona*. «Geografia General de Catalunya». Barcelona, s. a. p. 679. LLADONOSA: *Història de Lleida...* Ob. cit. II, p. 583. Ultra la nota citada de les actes municipals d'Igualada, a Tàrrrega, per exemple, en les actes de 1708 hi han arrencats els folis que van del 289 al 304 (AHMT. *Consells 1689-1715*. Any 1708). També a Granollers manquen lec actes entre el 30 de setembre i el 5 de desembre de 1713, i entre el 6 de gener i el 15 de març de 1714 (AHMG. *Caixa 16. Deliberacions 1712-1714*. s. f.).

(5) En concret a Barbastro, per exemple, es conserven les ordres d'«espurgo» documental dictades per l'Arxiduc. FERNANDEZ CUERVO, MARIA DEL CARMEN: «Barbastro en el decenio 1700-1710». *J. Zurita. Cuadernos de Historia* (Zaragoza, 1972-1973), n.º 25-26, p. 207. DANVILA Y COLLADO també ressenya destruccions de documents de Felip V corresponents al període anterior a 1705 per partidaris de l'Arxiduc (*El poder civil en España*. Madrid, 1886. III, p. 421).

(6) BRUGUERA, MATEO: *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña de 1713 y 1714*. Barcelona, 1871-1872. II, pp. 458-460. BALAGUER, VICTOR: *Historia de Cataluña*. Madrid, 1885-1887. IX, p. 318. SANPERE Y MIQUEL, SALVADOR: *Fin de la nación catalana*. Barcelona, 1963. p. 656. SOLDEVILA, FERRAN: *Història de Catalunya*. Barcelona, 1963 (2.ª). p. 1176 (SOBREQUÉS I CALLICO, JAUME): *L'onze de Setembre i Catalunya*. Barcelona, 1976. Apèndix 9, pp. 115-116. Segons F. DURAN I CANAMERES en un primer intent es volien cremar fins i tot el registres de la Cancelleria Reial intrusa («El pal·lu de justícia de Barcelona i els seus arxius»). *Estudios Universitaris Catalans*, XVII (1932), p. 128). Sobre l'acte de la crema dels documents Cf. MADURELL MARIMON, JOSE M.^a: «Dos actas notariales de la entrega y quema

de unos privilegios del Archiduque de Austria». *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, III (Barcelona, 1955), pp. 283-290.

(7) AHCB. *Consultas de la Real Junta*. 1716. s.f. 22 gener 1716. Segons DURAN I CANYAMERES aquesta norma va afectar no solament als privilegis i títols concedits per l'Arxiduc, sinó també a les actes, còpies de cartes i altra documentació que contingués referències directes a la seva persona o als seus ministres (*Catalunya sota el govern dels reis absoluts de la casa de Borbó*. Barcelona, 1935. p. 57. Per un exemple concret sobre com s'executaren aquestes ordres, Cf. DURAN I SANPERE, AGUSTI: *Felip V i la ciutat de Cervera*. Barcelona, 1963. pp. 28-29.

(8) BARTROLÍ I ORPI, JAUME: «La cort de 1701-1702: un camí truncat». *Recerques/9*. Barcelona, 1979. p. 73. L'únic motiu notable de desacord va produir-se en el tema del retorn de les insaculacions al Consells de Cent i a la Diputació del General.

(9) Testimoni citat per SOLDEVILA: *Història de Catalunya... Ob. cit.* p. 1104. Els beneficis obtinguts pels catalans en aquestes corts també són ponderats per DANVILA: *El poder civil... Ob. cit.* III, pp. 408-409.

(10) FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, NARCISO: *Anales de Cataluña...* Barcelona, 1709. III, p. 492. Testimonis citats per VILAR, PIERRE: *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona, 1964-1968, II, p. 415.

(11) Una descripció de la vertent de lluita social del conflicte en NICOLAS JESUS BELANDO: *Historia civil de España. Sucesos de la guerra y tratados de paz, desde el año mil setecientos hasta el de mil setecientos treinta y tres*. Madrid, 1740. p. 316.

(12) KAMEN, HENRY: *La guerra de Sucesión en España. 1700-1715*. Barcelona, 1974. pp. 287-290.

(13) KAMEN explicita taxativament aquesta relació: «Los acontecimientos de 1693 explican todo el curso de los que sucedieron en Valencia durante la guerra de Sucesión» (*Id. Ibidem*. p. 301). Cf. també GARCIA MARTINEZ, SEBASTIA: *Els fonaments del País Valencià modern*. València, 1968. pp. 71-83. REGLA, JOAN et alii: *De les Germanies a la Nova Planta*. Barcelona, 1975. pp. 99-103.

(14) BACALLAR Y SANNA, VICENTE: *Comentarios de la Guerra de España, e historia de su rey Felipe V, el Animoso*. Madrid, 1957. p. 95. KAMEN: *La guerra de Sucesión... Ob. cit.* pp. 301-304. VOLTES BOU, PEDRO: *La guerra de sucesión en Valencia*. Valencia, 1964. p. 32. REGLA, JOAN: «La Corona de Aragón en el tránsito de la Edad Media a la moderna». *Saitabi*, XIV (1964), p. 56.

(15) REGLA destaca la validesa d'aquests antecedents socials especialment per a València, Aragó i àdhuc per a Mallorca, però en canvi eludeix explicar en els mateixos termes el cas de Catalunya («La Corona de Aragón dentro de la Monarquía hispánica de los Habsburgo». *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Valencia, 1973. II, pp. 145, 160 i 163).

(16) Segons CARRERAS CANDI la denominació de «revolta dels gorretes» vindria del nom de «gorra musca» que hom donava a la barretina dels pagesos (*Catalunya*. «Geografía General de Catalunya». Barcelona, s. a. p. 1047). Per a la descripció de la revolta, Cf. KAMEN, HENRY: «Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688». *Recerques/9*. Barcelona, 1979, pp. 11-28. També DANTÍ I RIU, JAUME: «Conflictes socials: La revolta dels Gorretes (1687-1689)». *Avenç/26*. Barcelona, 1980, pp. 42-46.

(17) KAMEN: *Una insurrecció... Ob. cit.* p. 11.

(18) SOLDEVILA, FERRAN: «Catalunya en la guerra de Sucessió». *Recerques*

i comentarís. Barcelona, 1929. I. p. 14. Cf. també JAUME SOBREQÜES, en el próleg de *L'onze de Setembre i Catalunya...* *ob. cit.* p. 11. Aquesta prevenció antifrancesa seria general, d'altra banda, als tres regnes de la Conora d'Aragó. KAMEN: *La guerra de Sucesión...* *Ob. cit.* pp. 141, 277, 279 i 281-282. VOLTES: *La guerra de Sucesión en Valencia...* *Ob. cit.* p. 11. GARCIA MARTINES: *Els fonaments...* *ob. cit.* pp. 122-124.

(19) El malestar contra la presència francesa arrenca ja dels temps de la guerra dels segadors, i va anar-se aguditzant a causa de les successives invasions de finals del segle XVII que afectaren extenses zones del Principat. Girona sofrí tres setges entre 1675 i 1694. En el decenni de 1690 i l'ocupació francesa de contrades del territori català es pràcticament constant. Girona, Ripoll, Puigcerdà, Sant Joan de les Abadeses, la Seu d'Urgell, Palamós, Hostalrich, Castellfollit i altres poblacions caigueren repetidament en mans franceses, i Barcelona mateix va ésser ocupada de manera permanent entre l'agost de 1697 i el gener de 1698. SOLDEVILA: *Història de Catalunya...* *Ob. cit.* pp. 1087-1092. *Id. Historia de España*. Barcelona, 1959 (2.ª), IV, pp. 389-391 i 394. CARRERAS Y CANDI: *Catalunya...* *Ob. cit.* p. 1049. REGLA, JOAN: *Els Virreis de Catalunya*. Barcelona, 1961. p. 170. Descripció dels avatars de les ocupacions franceses en RAHOLA, CARLES: *La ciutat de Girona*. Barcelona, 1929. I, p. 96. ROCA Y FERRERAS, JOSE NARCISO: *La inmortal ciudad. Recuerdos de la historia y de los monumentos de Gerona*. Gerona, 1885. pp. 127-142. CORTS PEYRET, JUAN: *Historia de la Seo de Urgel*. Barcelona, 1953. pp. 73-74.

(20) SOLDEVILA: *Història de Catalunya...* *Ob. cit.* p. 1111.

(21) MERCADER, JOAN: *Els Capitans Generals*. Barcelona, 1957. pp. 7-8. Cf també SOLDEVILA: *Història de Catalunya...* *Ob. cit.* pp. 1106-1107. DANVILA: *El poder civil...* *Ob. cit.* III, p. 412.

(22) SOLDEVILA: *Història de Catalunya...* *Ob. cit.* p. 1106-1110. *Id. Catalunya en la guerra de Successió...* *Ob. cit.* p. 13.

(23) VOLTES BOU, PEDRO: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*. Barcelona, 1963-1970. II, p. 73. *Id.* «Felipe V y los fueros de la Corona de Aragón». *Revista de Estudios Políticos*, LV, n.º 84 (Madrid, 1955). p. 100.

(24) NADAL I FARRERAS, JOAQUIM: «La guerra de Successió i la derrota de Catalunya». *Història de Catalunya*. Barcelona, 1978. IV, p. 152.

(25) En interrogar-se sobre els factors que influïren en l'adhesió catalana a la causa de l'Arxiduc, SOLDEVILA diu: «no es tracta d'esbrinar les forces que menaren Catalunya a la lluita, sinó de veure si la seva actuació era encertada des del punt de vista polític» (*Història de Catalunya...* *Ob. cit.* p. 1111).

(26) MERCADER: *Els Capitans Generals...* *Ob. cit.* p. 9. D'aquí vindria precisament que el renom de «viguetans» es fes extensiu de forma general a tots els partidaris de l'Arxiduc. SOLDEVILA: *Història de Catalunya...* *Ob. cit.* p. 1107.

(27) VILAR: *Catalunya...* *Ob. cit.* II, pp. 413-416. NADAL I FARRERAS també s'interroga sobre l'actuació d'aquests components lligats bàsicament a uns interessos de classe en el decantament a favor de l'Arxiduc («El gobierno de Cataluña entre l'autonomia i el centralisme, segles XVI i XVII»). *Formes i Institucions del Govern de Catalunya*. Barcelona, 1977. p. 57.

(28) SOLDEVILA: *Història de Catalunya...* *Ob. cit.* pp. 1111-1112. *Id. Catalunya en la guerra de Successió...* *Ob. cit.* pp. 17-18.

(29) VILAR: *Catalunya...* *Ob. cit.* II, p. 415.

- (30) SOLDEVILA: *Història de Catalunya... Ob. cit.* p. 1110.
- (31) VOLTES: *Barcelona... Ob. cit.* II, p. 56.
- (32) *Id. Ibidem.* I, p. 248. II, p. 56.
- (33) LLOVET: *Mataró, 1680-1719... Ob. cit.* pp. 73-74.
- (34) VOLTES: *Barcelona... Ob. cit.* II, pp. 72-74. *Id. La entrega de la plaza de Gerona al Archiduque Carlos de Austria.* Separata dels «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses». Gerona, 1949. p. 21. L'aparent tebior dels habitants de Gerona en aquesta circumstància és també destacada per NADAL FARRERAE: *La introducción del Catastro en Gerona. Contribución al estudio del régimen fiscal de Cataluña en tiempos de Felipe V.* Barcelona, 1971. pp. 41-42.
- (35) POU I MARTÍ, JOSEP M.: *Història de la ciutat de Balaguer.* Manresa, 1913. p. 280.
- (36) VOLTES: *Barcelona... Ob. cit.* II, p. 75. *Id. «La ciudad de Reus y la Guerra de Sucesión».* *Boletín de la Real Academia de la Historia.* CLVI (1965), quadern I, pp. 43-46.
- (37) Respecte a la rendició d'aquestes poblacions, per exemple, el marquès de San Felipe opina que la seva condició de ciutats murades podia fer esperar una major resistència, però que les complicitats dels habitants a favor de l'Arxiduc condicionaren la seva rendició prematura (BACALLAR: *Comentarios... Ob. cit.* pp. 96-99). Les opinions d'aquest autor sobre els esdeveniments de la guerra són considerades generalment com poc fidedignes i molt tendencioses a favor dels borbònics. Cf. les crítiques que en fan BOFARULL Y BROCA, ANTONIO DE: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* VIII, pp. 475 i 479-480. PLEYAN DE PORTA, JOSE: *Apuntes de historia de Lérida.* Lérida, 1873. p. 278. Irregularitats historiogràfiques de signe contrari, per paliar també les deficiències documentals, les podem trobar també en moltes històries locals, en les quals s'atribueix un fervor austriacista sovint no documentable. En el cas d'Igualada, per exemple, JOAN SEGURA, en analitzar els avatars de la guerra sobre la població, escriu: «Falten també els llibres de la Universitat del temps més interessant d'aquesta època. Tenim empero abundants documents per demostrar que Igualada, com sempre, fou adicte fins a l'últim extrem a la causa catalana» (*Història d'Igualada.* Barcelona 1907-1908. II, p. 568). En aquest mateix sentit LLOVET, en el seu estudi sobre Mataró, assenyalava com la seva narració de l'episodi de l'adhésió a l'Arxiduc no coincideix amb «la versió que es troba a les relacions i memòries d'exaltació austròfila» (*Mataró, 1680-1719... Ob. cit.* p. 73).
- (38) VOLTES: *La ciudad de Reus... Ob. cit.* pp. 43-46. SOLDEVILA: *Història de Catalunya... Ob. cit.* p. 1107.
- (39) Aquesta situació la resumeix perfectament LLOVET pel cas de Mataró: «El que interessa és, precisament, d'enregistrar la passivitat del Consell a decantar-se cap a l'Arxiduc. Això no vol pas dir que entre els seus components no hi haguessin partidaris del pretendent, però, almenys sobre el paper, en aquells moments indecisos la corporació obrava amb molta cautela» (*Mataró, 1680-1719... Ob. cit.* p. 74).
- (40) DURAN: *Felip V i la ciutat de Cervera... Ob. cit.* pp. 3-7. També assenyalava que totes les anotacions dels llibres d'acords referides a l'Arxiduc foren posteriorment esborrades o ratllades per fer impossible la lectura (*Ibidem.* pp. 28-29).
- (41) VILARDAGA Y CAÑELLAS, JACINTO: *Historia de Berga, y breves noticias de su comarca, desde los tiempos primitivos hasta nuestros días.* Barcelona, 1980, p. 278.
- (42) MERCADER: *Manresa, 1713... Ob. cit.* p. 11.

(43) Aquesta darrera hipòtesi és la que accepta JAUME VICENS I VIVES com la més probable (*Notícia de Catalunya*. Barcelona, 1962. p. 202).

(44) Cf. en aquest sentit els plànols de l'evolució dels fronts al llarg del conflicte en ALBERTÍ, S.: *L'onze de Setembre*. Barcelona, 1964. Apèndix cartogràfic.

(45) Reus era honorada per la visita de l'Arxiduc el 3 de juliol de 1706, i al cap de dos mesos, el 8 de setembre, queia per primera vegada en mans de Felip V. BOFARULL BROCA, ANTONIO DE: *Anales históricos de Reus, desde su fundación hasta nuestros días*. Reus, 1961. I, pp. 115-116. BACALLAR: *Comentarios... Ob. cit.* p. 106.

(46) CONSTANTS, LUIS G.: «Una crònica inèdita de la guerra de Sucesió en Gerona». *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*. V (1950) p. 15.

(47) GRAHIT Y PAPELL, EMILIO: «Gerona durante la guerra de Sucesió». *Revista de Gerona*. Enero-Junio 1895. Tomo 20. p. 179.

(48) BACH I RIU, ANTONI: *Bellpuig d'Urgell i la seva antiga baronia al pla d'Urgell*. Barcelona, 1972. p. 187. SEGARRA I MALLA, JOSEP M.: *Recull d'episodis d'història targarina des del segle XI al XX*. Tàrragona, 1973. p. 117. També Figueres, entre 1705 i 1708, canvià sis vegades de mans. CASANOVAS: *Memòries d'un pagès... Ob. cit.* pp. 20-21.

(49) VILAR: *Catalunya... Ob. cit.* II, p. 421.

(50) AMI. *Registre 1700-1711*. Any 1706. F. 20. Any 1707. F. 6v. i 21. Cf. també TORRAS I RIBÉ, JOSEP M.: *Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'antic règim. Els Padró d'Igualada (1642-1862)*. Barcelona, 1976. p. 152.

(50 bis) AHMR. *Correspondència 1700-1711*. Doc. n.º 121. 21 abril 1706.

(51) VOLTES descriu extensament la resistència dels habitants de Girona i Elstnes davant del pagament dels impostos de guerra i de les lleves de soldats (*La entrega de la plaza de Gerona... Ob. cit.* pp. 21-22).

(52) BACH: *Bellpuig d'Urgell... Ob. cit.* p. 187. SALES, NÚRIA: *Història dels mossos d'esquadra. La dinastia Veciana i la policia catalana el segle XVIII*. Barcelona, 1962. p. 35. CONSTANTS: *Una crònica inèdita... Ob. cit.* p. 13. BOFARULL: *Historia crítica... Ob. cit.* IX, p. 27.

(53) BACH: *Bellpuig d'Urgell... Ob. cit.* p. 187. SALES: *Història dels mossos d'esquadra... Ob. cit.* p. 35.

(54) CONSTANTS: *Una crònica inèdita... Ob. cit.* p. 13.

(55) SIMÓ SANTONJA, VICENTE: *Valencia en la época de los Corregidores*. Valencia, 1975. pp. 8-9. Els dos primers versos reproduïts per COMAS, ANTONI: *Història de la literatura catalana*. Barcelona, 1972. IV, p. 34 i nota 1.

(56) Segons KAMEN la defecció de la noblesa castellana provindria del ressentiment dels seus membres contra la influència francesa a la Cort, i contra les reformes polítiques que els exclòien de llocs essencials del govern. Calcula que desertaren aproximadament un terç dels *Grandes* i títols, especialment entre 1706 i 1710; entre els personatges més significatius que es passaren al bàndol de l'Arxiduc destaca a Juan Tomás Enriquez de Cabrera, Almirall de Castella, i el duc de Medinaceli (*La guerra de Sucesió... Ob. cit.* pp. 106-113). Cf. també DOMÍNGUEZ ORTIZ, ANTONIO: *Sociedad y Estado en el siglo XVIII español*. Barcelona, 1976. pp. 40-42.

(57) Aquestes connotacions són perfectament documentables a Aragó i València, i fins i tot a Mallorca. REGLA: *La Corona de Aragón dentro de la monarquía hispánica de los Habsburgo... Ob. cit.* p. 163. KAMEN: *La guerra de Sucesió... Ob. cit.* pp. 287-288 i 301-303. Respecte a l'alineament de la noblesa de la Corona d'Aragó, MARIA TERESA PEREZ PICAZO opina, en canvi, que va mostrar-se majoritaria-

ment partidària de l'Arxiduc (*La publicística española en la guerra de Sucesión*. Madrid, 1966. I, p. 96).

(58) Per valorar adequadament aquesta problemàtica penso que és imprescindible situar l'actuació de l'Arxiduc en els regnes de la Corona d'Aragó en el context del conflicte internacional que tenia la guerra de successió, i en aquest punt no es pot perdre de vista que en els objectius finals dels aliats la qüestió dels regnes perifèrics orientals tenia sentit únicament com a vehicle per arribar amb èxit a Madrid, i atènyer la corona d'Espanya per al seu pretendent, estratègia en la qual havien fracassat tots els intents de penetració anteriors (SOLDEVILA: *Historia de España... Ob. cit.* V, pp. 261-262). Penso que és en aquest context que cal situar el decantament populista del programa de l'Arxiduc, i per contrast la tendència a la filiació borbonista per part de la noblesa, dicotomia de la qual difícilment se'n poden trobar indicis anteriors a 1705, és a dir, abans dels intents de desembarcament dels aliats, i de la seva pres.: de posició sobre el terreny, especialment a València i Aragó, a favor dels desheretats. De totes maneres, des de l'origen es fa patent que la política de l'Arxiduc en el terreny social és marcadament oportunista i demagògica, i es pot constatar perfectament que una vegada assolit l'objectiu fonamental de capitalitzar el recolzament popular per mitjà de les proclames propagandístiques antifeudals del primer moment, després aquests plantejaments van ésser rectificats, com es pot deduir de les ordres adreçades al comte de Corzana sobre la política social que calia executar a València: «*Habiendo en algunos pueblos de este reino concebido sus moradores que rindiéndonos la debida obediencia quedaban libres y exentos de los derechos dominicales o de señorío [...] es nuestra voluntad apliquéis el mayor cuidado con los medios más benignos y suaves a reducirles a la paga de estos derechos [y] disuadir y desimpresionar de la primera idea*». Transcrit per DOMINGUEZ ORTIZ, ANTONIO: *La sociedad española en el siglo XVIII*. Madrid, 1955. p. 314.

(59) BELANDO: *Historia civil de España... Ob. cit.* I, p. 316.

(60) Fragment de carta adreçada per l'arquebisbe a José Grimaldo, ministre de Felip V. Transcrita per VOLTES: *Felipe V y los fueros... Ob. cit.* p. 105.. També transcrita per PEREZ PUCHAL, PEDRO: «La abolición de los fueros de Valencia y la Nueva Planta». *Saitabi*, XII (1962), p. 193. Confirmant aquesta apreciació, KAMEN assenyalava que la noblesa aragonesa es va mostrar pràcticament en bloc partidària de Felip V, ja que només una dotzena d'entre els seus membres prominents van seguir el partit de l'Arxiduc, entre els quals Juan de Lanuza, comte de Plasència; Jorge Fernández de Heredia y Híjar, comte de Fuentes; Bartolomé Moncayo y Palafox, marquès de Coscojuela; Cristóbal de Alagón y Córdoba, comte de Sástago; Antonio de Benavides, marquès de Castropiños, el duc d'Híjar i el comte de Luna (*La guerra de Sucesión... Ob. cit.* p. 290).

(61) MINANA, JOSE MANUEL: *De bello rústico, o sea historia de la guerra de Sucesión en el reino de Valencia*. «Revue Hispanique». Tome LV (1922), pp. 468-469.

(62) Testimoni transcrit per PESET REIG, MARIANO: «Notas sobre la abolición de los fueros de Valencia». *Anuario de Historia del Derecho Español*, XLII (Madrid, 1972), p. 664.

(63) CORTES I CRUPELL, RAFAEL IGNASI: *De la guerra de Successió espanyola. Aportació a la història de Mallorca*. Ciutat de Mallorca, 1962. p. 66.

(64) MERCADER: *Felip V i Catalunya*. Barcelona, 1968. p. 10. VOLTES: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque... Ob. cit.* II, p. 57. FELIU: *Anales de Catalunya... Ob. cit.* III, p. 544. VILAR matisa en els següents termes l'alineament

de la noblesa respecte als dos bàndols en lluita: «la noblesa, per la seva banda, s'havia dividit: la petita noblesa catalana de vella nissaga oposava instintivament el seu patriotisme a les famílies molt grans, des de feia temps castellanitzades pels enllaços matrimonials, moltes de las quals combatien al costat de Felip V» (*Catalunya... Ob. cit.* II, p. 421).

(65) FERNANDEZ DOMINGO, DANIEL: *Anales o Historia de Tortosa desde su fundación hasta nuestros días*. Barcelona, 1867. p. 176.

(66) AHMR. *Consells de 1693 a 1710*. T. 14. F. 203v. 5 desembre 1706. F. 230. 26 març 1708. *Id. Consells de 1710 a 1741*. F. 36v. 10 abril 1712. Cf. també BOFARULL: *Anales históricos de Reus... Ob. cit.* pp. 116-117.

(67) DURAN: *Felip V i la ciutat de Cervera... Ob. cit.* p. 24.

(68) VILARDAGA: *Historia de Berga... Ob. cit.* p. 283.

(69) Segons VICENS «s'espantaren de la revolució al camp i a la ciutat [i] es prepararen per canviar de casaca amb el mínim de rics» (*Notícia de Catalunya... Ob. cit.* p. 203). Cf. també MERCADER: *Felip V i Catalunya... Ob. cit.* p. 12.

(70) Transcrit per SOBREQUES I CALLICO: *L'onze de Setembre i Catalunya... Ob. cit.* p. 48. Cf. també MERCADER RIBA, JUAN: *Del «Consell de Cent» al ayuntamiento borbónico. La transformación del municipio catalán bajo Felipe V*. Separata de «Hispania», LXXXII (1961), p. 103.

(71) SANPERE: *Fin de la nación catalana... Ob. cit.* p. 210. MERCADER: *Manresa, 1713... Ob. cit.* p. 18.

(72) Dels renoms que rebien els partidaris de l'Arxiduc, el de *viquetants* tenia la significació indicativa del nucli originari de la revolta, la plana de Vic; *austriacs* era una referència clara a l'origen dinàstic imperial. També sovint eren coneguts simplement per *catalans*. BALAGUER, VICTOR: *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*. Barcelona, 1860-1863. V, p. 381. El qualificatiu de *maulet*, en canvi sembla haver estat propi dels pais valencià, on portaven com a distintiu una cinta blanca. BOIX, VICENTE: *Historia de la ciudad y reino de Valencia*. Valencia, 1845-1847. II, p. 97. A l'illa de Menorca els partidaris de l'Arxiduc eren coneguts per *carlistes*, i els de Felip V per *felipistes*, amb clares derivacions dels noms de cada un dels pretendents. BENEJAM SAURA, JUAN: *Historia de Menorca*. Ciutadella, 1897. p. 99.

(73) REGLA: *La corona de Aragón dentro de la monarquía hispánica de los Habsburgo... Ob. cit.* p. 145.

(74) ALCOVER, ANTONI M.; MOLL, FRANCESC DE B.: *Diccionari català, valencià, balear*. Palma de Mallorca, 1975. II, p. 264.

(75) *Gran Enciclopèdia Catalana*. 3, 6. 771.

(76) ALCOVER, MOLL: *Diccionari... Ob. cit.* VI, p. 145.

(77) Aquesta realitat és perfectament detectable en les consultes sobre els pretendents als primers càrrecs de regidors borbònics de les ciutats caps de corregiments, en les quals la descripció d'aquesta peripècia personal és freqüent. Un repertori de casos en MERCADER: *Felip V i Catalunya... Ob. cit.* pp. 360-365 i 394-427. Indicis d'aquesta desmoralització creixent serien també els intents infructuosos de Moragas i Nebot per reavivar la lluita arreu del país a fi d'alleugerir el setge de Barcelona. CARRERAS CANDI: *Catalunya... Ob. cit.* p. 1053. SALES: *Història dels mossos d'esquadra... Ob. cit.* p. 35.

(78) VILAR: *Catalunya... Ob. cit.* II, p. 42. També KAMEN: *La guerra de Sucesión... Ob. cit.* p. 331, nota 36.

(79) MERCADER: *Els Capitans Generals... Ob. cit.* pp. 14-18. *Id. Felip V i Catalunya... Ob. cit.* p. 389.

(80) Un exponent recent d'aquest tipus de descripció en ALBERTI: *L'onze de setembre... Ob. cit.* pp. 125-137.

(81) MERCADER cita com a casos significatius d'aquest canvi d'actitud els de Girona, Vic, Mataró, Tarragona i altres (*Manresa, 1713. Consideraciones sobre la actitud de los pueblos... Ob. cit.* p. 11).

(82) SALES: *Història dels mossos d'esquadra... Ob. cit.* p. 33. PUIGJANER Y GUAL, J.: *Historia de la villa de Valls desde su fundación hasta nuestros días*. Valls, 1881. pp. 224-226. Puigjaner mostra la seva perplexitat davant del canvi d'actitud de la població: «no sabemos como conciliar la nombrada actitud de los vallenses en favor de Carlos de Austria, con la que vemos observadas por los mismos cuatro años después, en 1713».

(83) MERCADER: *Del «Consell de Cent» al ayuntamiento borbónico... Ob. cit.* p. 98, nota 237.

(84) LLOVET: *Mataró, 1680-1719... Ob. cit.* pp. 113-114.

(85) MERCADER: *Del «Consell de Cent» al ayuntamiento borbónico... Ob. cit.* p. 98, nota 237.

(86) A través de la lectura de les actes municipals en la majoria dels casos és impossible detectar el moment exacte de l'obediència a Felip V. Sovint el primer indicatiu d'aquest traspàs és el testimoni d'una lleva de soldats o d'una contribució extraordinària ordenada pels borbònics. A Igualada, per exemple, el primer indicatiu del canvi és una ordre de Patiño que manà realitzar una lleva d'homes (AMI. *Registro 1712-1713*. Any 1713. F. 20v.21. 28 setembre). A Tàrrrega, l'imposició d'una contribució de 600 reals. (AHMT. *Concels de 1698 a 1715*. F. 428v. 29 desembre 1713). A Reus, ordres d'allistament i contribucions (BOFARULL: *Anales históricos de Reus... Ob. cit.* I, p. 121. AHMR, *Concels 1710-1741*. T. 15. F. 104-105, 3 gner i 24 d'agost de 1714). Alguns autors es fan ressò d'aquesta manca de referències documentals sobre el moment del canvi d'obediència política. SEGURA, per exemple, en el cas d'Igualada, assenyala que «los registros d'aquest temps callan com a morts sobre aquest regonexement» (*Història d'Igualada... Ob. cit.* I, p. 575).

(87) MERCADER: *Manresa, 1713... Ob. cit.* p. 18.

(88) De manera general, aquesta és l'opinió expressada per VILAR: *Catalunya... Ob. cit.* II, p. 421. D'altres autors, però, l'exemplifiquen en els seus estudis sobre diverses poblacions. LLOVET ens explica sota aquest condicionant la resistència de Mataró a mostrar la seva adhesió incondicional a l'Arxiduc l'any 1705 (*Mataró 1680-1719... Ob. cit.* p. 74). A Berga, segons VILARDAGA, tot i predominar a la població el bàndol felipista, «era grande su perplejidad por no saber que partido tomar, ya que no podían esperar socorro del rey, a quien de veras deseaban servir», la qual cosa va comportar la seva obediència externa a l'Arxiduc fins l'any 1713 (*Historia de Berga... Ob. cit.* p. 279-283). És en el cas de Valls, però, on l'explicació del fenomen és més il·lustrativa: «En Valls habia partidarios de la casa de Austria y partidarios de la de Borbón. Al principio de la guerra [...] predominó el partido liberal, o sea el de Carlos de Austria [...]. Más tarde, con la caída de Tarragona y con la venida de numerosas fuerzas borbónicas [...] el entusiasmo decayó en los pueblos rurales, en los que empezó a levantar cabeza el partido reaccionario».

PUIGJANER: *Historia de la villa de Valls... Ob. cit.* pp. 225-226.

JOSE M.ª TORRAS I RIBÉ
Universitat de Barcelona